

معماری همیشه آینده انسان و آرزوهایش بوده است

داراب دیبا

رنگ و نسج، خط و خاک

حمیدرضا شیبانی / پژوهشگر شهرسازی

یزد به پایتخت کویر ایران معروف شده است. همانطور که کویر از یزد جدا نیست، پیوند بسیار تنگاتنگی با شهرسازی و معماری آن نیز دارد. موضوع اصلی اینجا است که شهر تاریخی یزد، به عنوان نخستین شهر تاریخی ایران پس از ۹ سال تشکیل پرونده و دایر بودن آن در فهرست میراث موقت جهانی - سرانجام در تاریخ هجده تیرماه امسال به عنوان یکی از نخستین شهرهای خشتی دنیا ثبت شد. در این متن به معماری شهری «شهر تاریخی یزد» می‌پردازیم؛ مشخص‌ترین وجه شهر، معماری خاص کویری آن است. که با دیدن آن این جمله پدیدآور می‌شود که به تاریخ این مرز و بوم نگاه که می‌کنیم - می‌بینیم ایرانیان سختی‌های زندگی را پشت سر گذاشته‌اند، درست مثل قنات‌هایی که از دل زمین زندگی را از جایی به جای دیگر به ارمغان آورده‌اند، ارمغانی که پایه و اساس زندگی را تشکیل می‌دهد. این اتفاق در معماری شهر یزد به خوبی قابل نمود است، بافت و ساختار معماری آن از بارزترین نمونه‌های معماری خاص اقلیم‌های گرم و خشک در جهان است. تناسب آن با نیازها و شرایط اقلیمی - فرهنگی مردم منطقه، گذشته از زیبایی خاص این معماری، از ویژگی‌های آن است. در مرکز هر محله معمولاً حمام، بازارچه، آب انبار، مسجد، حسینیه، لرد، کارگاه‌های کوچک، جوی آب (برای دسترسی به قنات) قرار دارد که بسیاری از این‌ها هنوز پابرجا هستند. استخوان بندی اصلی شهر خطی - هسته ای است که شاخص‌های کنونی آن میدان امیر چخماق و مراکز محلات و میدان‌ها است، اما آنچه که به عنوان شاخص کالبدی یاد می‌شود همان حسینیه‌ها و مسجد جامع شهر به انضمام بازار شهر و باغات است. پیکر شهر همانگونه که در شماره‌های قبل مورد ارزیابی قرار گرفته بود «تأثیرات کلی که ناظر از شهرهای مختلف در ذهن دارد و ناشی از تأثیرات بصری است» پیکر شهر یزد بنابراین متجلی می‌شود.

شهری بی ادعا با هزاران سال تاریخ زیبا

ادیان گورکی / کارشناس ارشد باستان شناسی

معماری شهر یزد نیز می‌توان دید و لمس کرد. شاخص‌ترین بنای باقی مانده در شهر یزد، مسجد جامع این شهر است. نمونه‌ای بارز از معماری سبک آذری. مسجدی با شکوه و دارای پیش‌تاقی تماماً کاشی‌کاری شده با بلندترین مناره‌های موجود در ایران. مسجد تک ایوانه‌ای که ایوان آن با تاق آهنگ به گنبدخانه وصل می‌شود. تزئینات معقلی و کاشی‌کاری‌های معرق در ایوان و گنبدخانه خودنمایی می‌کند که به گنبد دوپوسته گسسته‌ای از نوع شبدری کند ختم می‌شود. شبستان اصلی مسجد در قسمت غربی صحن قرار دارد. شبستان کوچکی در بخش شرقی گنبدخانه وجود دارد که با پوشش‌های خوانچه‌پوش که از ویژگی‌های سبک آذری هست، جلوه‌گری می‌کند. این مسجد آثاری

باستان‌شناسان اغلب در جستجوی ردپای خاک بوده و هستند، خاکی که تاریخ را با آن نوشته‌اند. خاکی که گاهی با آن قصر و گاهی قبر ساخته‌اند. خاکی که همواره همراه و ابزار دست انسان بوده تا بتواند در جهت رفاه و آسایش او گامی بردارد. انسان زمانی به ارزش واقعی خاک پی برد که متوجه شد که خاک و آب دو پار همیشگی هستند. با پیوند این دو عنصر، چینه و خشت را شناخت و زمانی که عنصر آتش را به این دو پار اضافه کرد توانست آجر و سفال را نیز خلق کند. قدر این خاک را بیشتر مردمانی دانستند که برای گذران زندگی پای در کویر نهادند. مردمانی که عنصری جز باد و خاک در دست نداشتند و باید با این دو عنصر از خود نگهداری می‌کردند. ایرانیان کویرنشین با هوش بالای خود توانستند آب را از دل خاک بیرون کشند تا بتوانند هنر نهفته در خود را نمایان سازند. هنری ساخته دست انسان کویرنشین که به کویر بی‌جان، جانی عجیب تزریق کرد و زندگی در مکانی غیرممکن را ممکن ساخت.

قدر این خاک را بیشتر مردمانی دانستند که تا به امروز خدمتی سترگ به بقا بشر به حساب می‌آید و حکم شاهرگ حیاتی را برای این مردم داشته است. کویرنشینان ایران در سخت‌کوشی بی‌همتا بودند و این جدیت را با ساخت قنات‌هایی به طول ده‌ها کیلومتر در دل صحراهای خشک به اثبات رساندند. فن و تکنیک قنات سازی از کویر به سراسر سرزمین پهناور ایران گسترش پیدا کرد تا به دیگر مردمان ایران در زندگی ایده‌آل‌تری برساند. از این میان سهم مردم یزد در این شاهکار بشری بسیار زیاد است. مردم یزد با ترکیب خاک و آبی که از قنات برداشت کردند دست به خلاقیت در معماری زدند و با ابداع بادگیر توانستند بر خشم آسمان و آفتاب چیره شوند و باد را نیز به مدیریت خود درآورند.

یزد، شهری با هزاران سال تاریخ زیبا اما بی ادعا، خسته از بی‌رحمی آسمان اما پیروز از آشتی با زمین. یزد را باید دید، لمس و درک کرد. شهری که جای جای آن بوی کهنگی، اصالت، تلاش و خلاقیت می‌دهد. مردمانی از جنس خاک که از خاک، کاغذ ساختند. مردمی ساده، مهربان و بی‌آلایش. شهری پر از آرامش و آسایش. این آرامش را در همزیستی مسالمت‌آمیز ادیان در این شهر می‌توان دید. کویرنشینان به خلق و خوی ملایم، قناعت و سخت‌کوشی شهره خاص و عام هستند و این خصالت‌ها را به وضوح در کوچه پس‌کوچه‌ها و

آینه‌های از بهشت ایرانی در دل کویر

مریم عماد / کارشناس ارشد معماری

یزد، شهر بادگیرها، شهری که در دل کویر همچون نگینی هنر و معماری این سرزمین را از دیر باز به تصویر کشیده و مورد توجه جهانیان قرار گرفته است. حال که این سرزمین به عنوان اولین شهر تاریخی ایران در فهرست میراث موقتی جهان به ثبت رسیده برآیم

تا فرهنگ و هنر این دیار را در خانه‌های سنتی آن جستجو کنیم. با نگاهی به نقشه هوایی شهر یزد خواهیم دید که این سرزمین خشتی در دل خود خانه‌هایی داشته که ساکنان آن در صدد بودند تا حیاط را به مثابه بهشت ایرانی به وجود آورند. بعلاوه هر یک از این خانه‌ها توجه به فرهنگ و هنر و نیاز ساکنین این شهر ساخته شده و معماران یزیدی سال‌ها پیش با مصالح محدود و سخت کویری بناهایی زیبا را خلق کرده‌اند که با گذشت سالیان سال همچنان پابرجا مانده و مایه مباهات و چشم‌نوازی است. ساکنین هر یک از خانه‌ها با گذر از کوچه‌هایی باریک که هر یک با دیواره‌هایی بلند احاطه شده و سایه‌هایی که در پناه آنان سایه را برای عابرین به ارمغان داشته است، به سمت خانه هدایت می‌شدند. با توجه به اصل درونگرایی در معماری ایرانی هر یک از خانه‌ها نمای ساده و خشتی و گاه با پنجره‌هایی کوچک از بیرون خانه با عابرین و اهالی آن محله در ارتباط بوده‌اند که این امر به فرهنگ ساده زیستی در خانواده ایرانی در گذشته نیز اشاره دارد، به شکلی که فرد تنها پس از ورود به خانه قادر خواهد بود از سبک زندگی، وضعیت اقتصادی و فرهنگ آن خانواده مطلع شود. در معماری سنتی یزد، حفظ حریم خانواده به عنوان اصلی مهم و ضروری در نظر گرفته می‌شده تا جایی که فرد برای دخول به خانه باید مراتبی را طی می‌کرده، از جمله هشتی، کریاس، دالان و نهایتاً حیاط خانه. بنابراین خانه‌ها به گونه‌ای بنا شده‌اند که هیچ غریبه‌ای نتواند داخل آن را بدون اجازه‌ی صاحب‌خانه از نظر بگذراند. فرد پس از ورود به حیاط جلوه‌ای از بهشت برین را به نظاره می‌نشیند جایی که حیات و زندگی را هر یک از اعضای خانواده در آن تجربه می‌کنند به نحوی که اکثر جشن‌ها و مراسم هر خانواده با توجه به آداب رسوم این شهر در حیاط خانه برگزار می‌شده از این رو حیاط نماد و تمثیلی از بهشت بوده که در خانه‌های یزد جلوه خاص خود را داشته که ساکنین آرامش و امنیت را در پناه آن تجربه می‌کردند. علاوه بر این وجود فضاهای نیمه‌باز در حیاط، از بزرگ‌ترین و مهم‌ترین بخش‌های عمارت می‌باشند که تأثیر شگرفی در کیفیت فضایی حیاط ایجاد می‌کنند، در واقع معمار به نحوی طراحی را در نظر داشته که بیشترین سایه و فضای خنک را در تابستان‌های گرم و کویری این استان برای ساکنین خانه به ارمغان می‌آورد. از دیگر موارد حائز اهمیت در خانه‌های سنتی یزد، بازی رنگ و نور در فضاهای داخلی خانه می‌باشد. شاه نشین از جمله فضاهای اصلی خانه به حساب می‌آمده که با وجود پنجره‌های ارسی در سمت حیاط این امکان را به ساکنین خود داده که در صورت گشایش هر یک از ارسی‌ها منظره حیاط را به داخل خانه کشانده و به تماشای بهشت خود بنشینند و در صورت بسته بودن هر یک از ارسی‌ها بازی رنگ و نور را در طول روز برای ساکنین خود به ارمغان می‌آورد است. در نهایت هر یک از خانه‌های سنتی این شهر همچون گنجینه‌ها ارزشی هستند که همه روزه عده کثیری را برای دیدن هنر و فرهنگ و شکوه خود به این سرزمین دعوت می‌کند.